

UČNI NAČRT IN GEOGRAFSKO DELO V USMERJENEM IZOBRAŽEVANJU V SR SLOVENIJI

Naloga, ki je pred nami, je velik skok v revolucionarni preobrazbi šolstva oziroma učnovzgojnega procesa po vsem svetu. Tehnični, tehnološki, znanstveni, populacijski, kulturni in splošno civilizacijski razvoj je v poslednjih letih dosegel tak napredek, da mu stara šola ni več sposobna slediti. Predmeti so nagrmadili snov, delitev dela se je atomizirala, nastali so novi predmeti, specializacije in dejavnosti, manualnega delavca je zamenjal tehnik, razporeditev časa se je spremenila, velik napredek proizvodjalnih sil na vseh področjih je ustvaril bistveno nove odnose, pred nami se spreminja življenjsko okolje. Šola ni več privilegij posameznikov, temveč potreba družbe za svojo verižno rast kvalifikacijske reprodukcije.

Odtod po vsem svetu reforme ne le šol, temveč celotnega učnovzgojnega procesa. Od selektivne šole do masovnega izobraževanja, od splošnoizobraževalnih široko-profilnih teženj do usmerjanja na bolj zgodnji razvojni stopnji, od klasičnega, z zvonce omejenega pouka, do celodnevne in permanentne izobraževanja ter zunajšolskih aktivnosti, od arhiviranega, historicističnega, v sisteme omejenega, deskriptivnega, često še pozitivističnega znanja do usposabljanja za realno življenje, v življenju, v razmerah in problematiki lokalne in družbene skupnosti, od učenja in privajanja na delovne procese in postopke do usposabljanja na jutrišnje nove naloge in pogoje. Zakaj eno vemo natančno: svet, v katerem živimo in se vzgaja današnji učenec, bo močno spremenjen, ko bo odrasel. Zaradi hitrega razvoja znanosti in tehnologije nismo prepričani, da bodo mnoga dejstva, o katerih danes govorimo mladim, v bodoče tudi dejstva ostala.

To so glavni motivi, zaradi katerih je potreba po spremembi izobraževalnega procesa vsesplošen pojav. Takšna motivacija vodi tudi naše reformne težnje in usmerjeno izobraževanje, ki ga pripravljamo, seveda ob specifični problematiki naše družbe, v socialističnem samoupravnem sistemu in marksističnem svetovnem nazoru, federativni ureditvi in angažiranem neuvrščenenem pogledu na odnose v svetu. Zato je naša dodatna naloga, da vzgajamo zraven navedenih sposobnosti sodobnega proizvajalca predvsem še sposobnost upravljanja in odločanja v celotnem proizvodnem, kulturnem in političnem življenju in, da našemu formalnemu izobraževanju po republikah vendarle damo nek skupen jugoslovanski ton.

Nas geografe predvsem zanima naša jutrišnja vloga. Pred nami je program in načrt skupne vzgojnoizobraževalne osnove v usmerjenem izobraževanju in v njej položaj in naloge geografije.

Strokovni svet za vzgojo in izobraževanje SR Slovenije je po daljši javni obravnavi in obravnavi v družbenopolitičnih skupnostih, organizacijah in strokovnih društvih potrdil učne načrte in zgradbo vzgojnoizobraževalnega programa za prvi dve leti. Zato zdaj ne gre za kritiko dokumenta. Vprašanje, ki se ga moramo lotiti, je, kako pristopiti k delu in pripravi, da bi lahko uspešno opravili to družbeno naročilo.

PREDMETNIK ali zgradba vzgojnoizobraževalnega programa. Oblikovalec pri delitvi izobraževalne vsebine **geografom** ni bil naklonjen. Želel je, da bi spravil predmet (vzgojnoizobraževalna področja) v predalčke. Teh pa je zmanjkalo, zato je geografiji dodelil mesto v družboslovnem oddelku. S tako opredelitvijo se naša geografija nikoli ni strinjala. Vedno je bila veda o prostoru in pokrajini, ki so jo ustvarili prirodni in družbeni procesi. Zato so njeno spoznavno področje deloma prirodni in deloma družbeni procesi, ki v medsebojnem součinkovanju usmerjajo razvoj pokrajine in njenih elementov. Vse šolske geografije, kar jih poznamo, to dejstvo upoštevajo. Pri enostranskem opredeljevanju vloge geografije ne gre zgolj za princip ali formalnost, temveč za škodo. V družboslovnem oddelku je geografiji naklonjeno najmanj ur. Zato tudi ni udeležena npr. pri petih dneh, namenjenih naravoslovni praksi, kakor da ni bolj kot katerakoli druga veda navezana na terensko delo; ker prostorsko načelo in naravoslovni vidik nista upoštevana pri geografiji, so po drugi strani značilne geografske vsebine lahko zgolj opisno

obravnavane pri drugih predmetih, npr. tipična poglavja iz zgodovinske geografije, atomska energija, razvoj novih vrst industrije in komunikacijskih sredstev, položaj kmetijstva in vprašanja svetovne prehrane, vprašanje zaloge surovin in energijskih virov, regionalne in socialne razlike v družbenem in osebnem standardu, eksplozija prebivalstva, migracije, urbanizacija, onesnaženje in zaščita človekovega okolja, prehodni gospodarski sistemi v nerazvitih deželah, razlike med razvitim in nerazvitim svetom, spreminjanje socialnih struktur, blokovska delitev, neuvrščенost, neokolonializem itd. To ni nobena ekonomika časa v šoli ali pa se je ustvarjalec učnega načrta zgledoval po italijanski šoli, kjer zgodovino in geografijo uči isti učitelj, določeno je skupno število ur in od učitelja je odvisno, kateri problematiki posveti več časa oziroma ji je bolj naklonjen.

V celotnem predmetniku je geografiji dodeljeno najmanj ur. Ostali imajo več ur ali pa dodatne dneve za praktično delo (tudi je to). V splošnoizobraževalnem procesu je geografija matični informativni ali motivacijski predmet za mnoge druge, v družbi močno pomembne dejavnosti, saj jim daje prostorsko oziroma lokacijsko osnovo in geografsko okolje pogosto odloča o razporeditvi pojavov, ki jih obravnavajo. Zato Geografsko društvo Slovenije ali PZE za geografijo pozivamo, da o stanju informira npr. društva geologov, meteorologov, astronomov, prirodoslovcev, etnologov, ekonomistov, sociologov, urbanistov, regionalnih načrtovalcev ter agronomov (morda še katero), da bi stanje z nadaljnjim razvojem in dopolnitvami usmerjenega izobraževanja izboljšali.

UČNI PROGRAM. Učni program za geografijo v skupni vzgojnoizobražbeni osnovi je namenjen seveda vsem šolam republike. V tem je pridobitev. Geografiji so odmerjene ure v prvem letu, kar ni najbolj ugodno. Tisto malo snovi, ki jo lahko damo v odmerjenem času, bi raje posredovali nekoliko bolj odraslim dijakom, paralelno ali po osvojenih temeljih marksizma, ob poznavanju najnovejšega zgodovinskega razvoja in obvladovanju toliko drugih naravoslovnih ved, da bi lažje uporabili bolj eksaktne pristope in vaje.

Čeprav ima nov učni načrt več sprememb in bo zahteval nove, popolnoma sveže pristope, se v bistvu ni mnogo spremenilo. V načelu je razdeljen v razmerju 35:35 (pridobivanje snovi: vaje, poglobljanje ali samostojno oziroma skupinsko delo). V 35-tih učnih enotah pa se je komaj dalo razporediti naslove osnovnih poglavij.

Za ilustracijo omenjamo, da je v celotnem programu 50 odstotkov splošne nedružbenogeografske vsebine, 30 odstotkov fizičnogeografske (tu je že všteto tisto malo v regionalnih poglavjih) in 18 odstotkov regionalnogeografske, predvsem družbenogeografske problematike. To je novo. Res je, da dijaki prinašajo iz osemletk več fizičnogeografskih regionalnih osnov, na katerih se da graditi, vendar pa moramo zato vse to znanje izkoristiti vsaj pri regionalnogeografskih poglavjih. Naši družbi nikakor ne bomo ustregli, če bomo v učne programe nametali veliko navidez dopadljive snovi - družbene problematike, ki je često domena drugih ved in raznih popularnih naslovov. Naša dolžnost do družbe je, da vzgojimo ljudi, ki bodo sposobni razumeti, živeti, spreminjati, ustvarjati ali gospodariti v geografskem okolju. Seveda s pogledom nazaj in naprej. Marxova ugotovitev, da si je stara filozofija zadala nalogo, da tolmači svet, medtem ko je bistveno vprašanje, kako ga spremeniti, nalaga dolžnosti tudi nam. Usposabljanje za predvidevanje razvoja in razreševanje sveže problematike v odnosu na prihodnost so naloge, za katere moramo vzgajati tudi mi, geografi. Pogled nazaj pa je pomemben, nepogrešljiv kot vzvratno zrcalo pri vzniku, kjerkoli je potrebno, da nam pomaga določiti nadaljnjo smer, nadaljnje odločitve za prihodnost.

Le toliko je možno povedati o novem učnem načrtu, za katerega so do zdaj znani le naslovi na splošno neoporečnih poglavij. Kaj vse vsebuje, bomo pravzaprav natančneje zvedeli ob izidu učbenika. Dogovorjeno je, da avtorji, strokovnjaki za posamezna poglavja, podrobneje obdelajo program in napišejo tekst. Zdaj lahko le še svetujemo avtorjem, da skušajo nekoliko presplošne teoretično-faktografske napovedi učnega načrta čim bolj regionalno utemeljiti s konkretnimi primeri doma in po svetu. Morda bodo razne splošno teoretične napovedi poglavij (dejavniki, splošna tipizacija, shematizacija, kriteriji itd.) bolj zaživele ob skrbno pripravljenih vajah. Pričakujemo, da bodo predvsem vaje doživele temeljite spremembe in bodo pridobljena spoznanja geografsko (ne le tehnično) preizkusile, prikazale in poživele v konkretnem prostoru.

Navedena vprašanja je bilo treba povedati zaradi položaja in vloge naše stroke,

zaradi naše pripravljenosti za nadaljnje modificiranje in uravnovešanje učnega programa in predvsem zato, da bi se zavedali; s čim imamo opravka pri naši realizaciji.

Če smo že rekli, da ni nič novega v napovedih učnega načrta, da je v bistvu celotna geografska snov skrajšana na 35 učnih enot, ostalo pa je namenjeno poglobljanju, pa ni rečeno, da ga je lahko realizirati. Učitelj-geograf je razpet med na kratko odmerjen čas in zahtevne učne smotre, pred njim je nova usmerjena šola, tedaj tudi novi učenci, rad bi dal čim več od sebe, hkrati pa spoznava, da na star način ne gre, kakor-koli se trudimo, nas zasleduje stara Herbartova šola, formalne stopnje, frontalni pouk, klasična učila. Inovacije in novi pogledi na vzgojne procese so doživeli v zadnjih letih velik napredek, vendar učitelji teh idej pogosto niso mogli uporabiti v učilnicah. Močan razlog za tako stanje so slabi kontakti med teoretiki in praktiki. Prvi niso sposobni oceniti dejanske problematike, s katero se spopada učitelj v šoli, drugi pa imajo malo časa, da bi raziskovali vzgojno problematiko, pa so nezaupljivi do novih radikalnih pristopov, ki jih svetuje znanost. Le do kraja jasno razumevanje novih idej lahko to nezaupanje ublaži.

Zdaj nas je družba postavila pred dejstvo, delo je treba opraviti v kratkem času z dobrim učinkom. Vsem med nami je jasno, da na star način ne gre. Velike pozitivne spremembe naše šole lahko opravimo le s svežimi pristopi, dobro pripravljeni, s skupnimi naporji znanosti in prakse in novimi pripomočki. Zato moramo, preden se eni in drugi lotimo delo, premisliti še o nekaterih pristopih.

Čas. Ekonomika časa bo vsekakor igrala veliko vlogo pri uspešni realizaciji, t.j. obravnavanju snovi in njeni aplikaciji, terenskemu delu in preverjanju znanja. Zato ne smemo izgubljati časa z negeografskim delom, tehniko, računanjem, šrafitiranjem itd. Razne načine geografske pomožne tehnike moramo porazdeliti po učnih enotah tako, da jih obdelamo in aktivno preizkusimo le enkrat, pozneje pa so nam že izdelani prikazi le še za ilustracijo, npr. grafikoni, razne tehnike kartiranja in skiciranja, matrice itd. Geografsko tehniko je treba razumeti in znati uporabljati, nobenega smisla pa nima izgubljati ur z računanjem dolžine komunikacij na prebivalca po regijah, narodnega dohodka po regijah, razne proizvodnje na prebivalca, prav tako ne raznih struktur, šrafitiranja itd., če so postopki znani in gradivo ali celo karte pri roki. Tablo bo v marsičem nadomestil mnogo priročnejši grafoskop, ki zaradi pripravljenega gradiva vzame mnogo manj časa, možne so hitre menjave skic, kart in tabelskih slik, hkrati pa je bolj dinamično pomagalo.

V gospodarjenju s časom bo v pomoč pravilna izbira metod. Nobenega smisla nima npr. na dolgo govoriti o pristanišču, njegovih delih in funkcijah, če lahko vse nadomesti dober kartogram in njegova analiza (npr. globine, zaščitenosti, lokacije stare luke, luški prostor, lokacija nove luke, delo luškega prostora in funkcije, zaledje, promet itd.). Marsikatero uro bo lahko nadomestil dobro programiran pouk (če bodo vsaj delno na razpolago potrebni delovni zvezki). Sodobni šoli so v veliko pomoč avdio-vizuelna sredstva, predvsem radio, televizija in film. Prisiljeni smo, da vsi razmišljamo, kako bi te javne komunikacije čimbolj izkoristili. Učitelju mora biti tukaj v pomoč raziskovalec, predvsem pa tudi širša družba, npr. z oddajo ali filmom o vlogi nove gorenjske magistrale in tunela pod Karavankami (Skupnost za ceste), o kontejnerski revoluciji (Luka Koper), o deželah v razvoju (Center OZN v Ljubljani), o mariborskem letališču in slovenskem ali jugoslovanskem omrežju (investicijska grupa v Mariboru) itd. Avtorji učbenika in učitelji praktiki bodo tudi povedali, če je razmerje pridobivanja snovi do vaj res optimalno, ali pa bo treba vaje le nekoliko skrajšati, kakor so to zaradi manjšega števila ur storili biologi.

Preverjanje znanja je pač potrebno, če pa smo slabo pripravljeni, jemlje tudi dragocen čas. Vse kar je preko normalnega potrebnega utrjevanja snovi, bi lahko, pravzaprav bi morali, opraviti pismeno. Sodobne šole razvijajo poleg ustreznega tudi pismeno izražanje znanja in misli. Učitelju morajo biti na voljo razni testi in projekti vprašanj, kjer učenec dokaže znanje dejstev, razumevanje procesov, sposobnost praktične uporabe znanja, spretnost pri samostojnem delu in sposobnost, da svoje znanje primerno predstavi. Vprašanja morajo vzbujati razmišljanje, upoštevanje najrazličnejših dejavnikov ter sklepanje in odločanje (npr. dijak dobi skico estuarskega zaliva z označenimi fizičnogeografskimi podatki, globine, vetrov, valovanja, plimovanja, tokov, tipov obale, površja v zaledju itd. in na

karti mora označiti, kje bi bile optimalne lokacije za most, pristanišče v 16. stoletju, pristanišče v 17.-18. stoletju, kje za sodobne velike ladje, kje bi bile industrijske naprave za prehrabeno industrijo, kje rafinerija nafte, petrokemična industrija in kje atomska centrala).

Terensko delo. Star ruski pregovor pravi, da je bolje enkrat videti kot stokrat slišati neovrgljivo resnico. Taka neovrgljiva resnica pa je za geografa geografsko okolje. Brez živega stika s pojavi in procesi, ki jih obravnavamo, geografija ne more zadovoljivo opraviti dela. Med najpomembnejšimi geografskimi smotri je usposabljanje za opazovanje. To, kar spoznavamo, je pogosto v naši bližini, vendar zunaj učilnice. Od živih, konkretnih spoznanj lahko šola preidemo na posplošenje, abstrakcije, sklepanje, spoznavanje iz knjig in drugih virov. Zato si moramo geografi prizadevati za možnosti dela na terenu, četudi za zdaj le v okviru naravoslovnih dni, oziroma v okviru petih tednov izobraževalnega procesa izven rednega pouka. Tudi pri pripravah za terensko delo je učitelju potrebna naša skupna pomoč.

Zunajšolske aktivnosti so sodobni, posebno še usmerjeni šoli v veliko pomoč. Njihov namen je, da pomaga tistemu delu mladine, ki jim formalna šola ne zadošča in bi svoje znanje radi poglobljali ter samostojno ali skupinsko delali in raziskovali neko konkretno problematiko. To delo teče predvsem izven formalne šole preko organizacij Znanost mladini, strokovnih društev ali klubov raziskovalcev, OZN itd. Učitelj je začetni animator in dobrodošel mentor vsaj v začetku. O zunajšolski aktivizaciji, oblikah, koristi, namenu, možnostih in pristopih je na šolah dovolj gradiva. Do zdaj so nekatere šole in šolniki pokazali tudi že lepe uspehe, saj je Znanost mladini že davno pričela usmerjati mlade.

Pomoč učitelju. Jasno je, da učitelj te pomembne in zahtevne naloge ne bo mogel opraviti sam. "Geografija" menimo zato, ker je naša stroka do zdaj v primerjavi z mnogimi drugimi vložila premalo vsebinske (ne formalne!) pozornosti šolski geografiji, nje vsebini ter didaktični in metodični problematiki.

Ustvarjalnoteoretično, učnoteoretično in informacijskoteoretično delo teče po ločenih tirih in nikakor ni povezano s praktično-učnim delom. Pogosto se še vedno borimo za psihološko-didaktične ugotovitve izpred zadnje vojne in jih imamo za novo, kot npr. princip spontanosti, aktivnost učencev v učnem procesu, delovna šola, postopnost, z vprašljivim principom od bližnjega k daljnjemu in s kompleksnostjo geografskega pouka. Nova šola, ki je pred nami, nastaja iz splošno-družbenih potreb in je našo geografsko-didaktično pripravljenost nekoliko prehitela. Zato se zavzemamo, da zdaj v široki fronti pristopimo k realizaciji usmerjene šole in reformi geografskega pouka, ki je od zdaj v rokah učitelja. Le to, kar lahko učitelj v svojem vsakdanjem učnem procesu realizira, odloča o uspehu učnega programa.

Ukrepi:

Zavod za šolstvo načrtuje za vse učitelje usmerjene šole posebne seminarje (zimске in poletne), da bi jih usposobili za izvedbo programa. Na seminarjih bodo avtorji učbenika obrazložili snov in znavzočimi obravnavali izvedbo posameznih enot in vaj. Seminar, učbenik in predlog vaj nam bodo zaenkrat v pomoč, da lahko začnemo. Le toliko! Ob pogledu na učni program vsak šolnik ve, da bo dobra izvedba zahtevala več in bolj izdatne pomoči, npr. delovne zvezke, zvezke dodatne literature za posamezne učne enote, didaktično obdelano gradivo za poglobljanje, metodične obdelane primere, kako izberemo in izvedemo vaje po enotah ali po vsebini (npr. oblike površja, prebivalstvo, gospodarske dejavnosti, promet in omrežje itd.).

Geografski obzornik je zdaj dobil najboljši hvaležno delovno področje. Od vsega začetka je namenjen predvsem šolski geografiji. Opravi je hvaležno in koristno nalogo geografskega informatorja, objavljal popularno gradivo, pogosto pa tudi načelne razprave in razmišljanja. Najpogostejše pa se je boril za prispevke. Predlagamo, da šolniki spet posvojijo Obzornik, da mu vsi skupaj, avtorji učbenika in šolniki-praktiki omogočimo predvsem vsebino, ki se neposredno nanaša na šole: primere obdelave učnih enot, ideje in realizacije vaj, teste, tehniko preverjanja znanja in podobno. V Obzorniku bi morali prej ali slej spregovoriti s praktičnega stališča tudi o novih metodah in novih oblikah geografske tehnike, predlagati konkretne preizkuse in poročati, kako je metoda pri nas uspela. V mislih imamo npr. metodo dela z modeli, pomembno zaradi razvijanja sposobnosti

posploševanja in prihranka časa, metodo vzorčenja, metode iger in simulacij, ki je v življenju tako pomembna pri odločitvah. Nekateri naše republike imajo dovolj uspela glasila za pomoč šoli. Od Obzornika ne bi smeli zahtevati originalnosti. Vse kar se le da koristiti, bi si morali izmenjavati. Tuja literatura je polna novih idej in praktičnih pristopov, potrebno bi bilo le zbrati najprimernejše in jih prilagoditi našim razmeram. Taka revija bo na vsaki mizi, kjer se šolnik pripravlja, da bi stopil pred učence.

Z gornjim prispevkom nikakor nismo imeli načelnih ambicij. Glede na bralce, ki mu je namenjen, t.j. praktikom in teoretikom šolske geografije, in glede na naloge, ki so pred nami, smo hoteli opozoriti le na nekatera vprašanja, naloge in poglede, ko začenjamo usmerjeno šolo predvsem pa združiti vse sile, da bi jo za novo geografijo v šoli čim bolj izvedli.

Ob kreiranju učnega programa so sodelovali predstavniki najrazličnejših predmetov in življenjske prakse. Ko so odločali o mestu in vlogi geografije, so imeli v mislih geografijo, ki se je spominjajo iz šolskih let. To bodo storili tudi jutrišnji samoupravljalci, ki jim zdaj posredujemo znanje. Prej ali slej uspe le dobro in koristno.

M. PAK

VSEBINSKI PROBLEMI ŠTUDIJA GEOGRAFIJE

Vsebina visokošolskega študija geografije je na splošno rezultat družbenega okolja in potreb, razvoja same stroke, usmeritve in razvoja znanstveno-raziskovalnega dela v določenem območju in obstoječe kadrovske strukture. S hitrim razvojem vseh naštetih, vsebinsko zelo širokih in zapletenih dejavnikov, se je tudi problematika visokošolskega študija geografije močno razširila in poglobila. Pojavili so se številni novi problemi, ki sicer spremljajo vsako delovno področje, vendar jim še zdaleč nismo posvetili ustrezne pozornosti, niti pri nas v Sloveniji niti v drugih republikah in pokrajinah ter v Jugoslaviji kot celoti, kjer imamo na osmih visokošolskih in številnih višješolskih ustanovah organiziran študij geografije. Nismo rešili vseh problemov študija geografije na posameznih zavodih, odprti so ostali problemi določenega usklajevanja študija na visokošolskih in višješolskih zavodih znotraj republik in pokrajin in še posebej med posameznimi republikami in pokrajinami. To stanje odseva tudi skromna prisotnost tovrstne problematike v naši geografski literaturi, na naših simpozijih, zborovanjih in zveznih kongresih. Izmed redkih tovrstnih prispevkov je še najbolj kompleksen in vsebinsko poglobljen referat Živadina Jovičića na VIII. kongresu jugoslovanskih geografov v Skopju 1968. leta, ki je sicer imel namen vzbuditi tovrstno zanimanje, vendar brez pravega uspeha. Dvakrat v zadnjih petnajstih letih so na beograjski katedri poskušali napraviti nekaj korakov v smeri usklajevanja univerzitetnega študija geografije med našimi republikami in pokrajinami, vendar so tudi ta prizadevanja ostala na začetku.

V času reforme izobraževanja je tudi nadaljevanje nižje stopnje usmerjenega izobraževanja, t.i. višja stopnja usmerjenega izobraževanja, ki se vrši na višjih in visokih šolah, postavljena pred vrsto problemov in dilem, medsebojno izredno tesno prepletenih. Bolj kot kdajkoli poprej se kaže povezanost in soodvisnost izobraževanja na nižji in srednji stopnji z izobraževanjem na višji stopnji in bolj kot kdajkoli prej bo mesto in vloga geografije v izobraževanju in v ostali družbeni praksi odvisna od vsebine visokošolskega študija ter od strokovnega angažiranja višje in visokošolskih ustanov in nas vseh.

Postavlja se vprašanje, kakšni kadri bodo prišli študirat geografijo in kako bodo formirani, oziroma strokovno podkovani. Dosedanja prisotnost geografije v